

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בהר-בחקתי, תשס"ד
מספר 548מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"ונתתי גשמיכם בעתם" – קידוש שם שמים

פרשת בחקתי פותחת: "אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם, ונתתי גשמיכם בעתם" וגו'. היינו, השכר הראשון, ומן הסתם גם הגדול ביותר, המובטח על שמירת המצוות, הוא הגשם. ואכן הרמב"ן בפירושו לפסוק זה האריך להסביר כי ירידת הגשמים "היא הגדולה שבברכות". עצירת הגשמים היא אפוא גזרה קשה ביותר, ולכן מצאנו תפילות מיוחדות בצירוף תעניות (תעניות גשמים) כדי להעביר את רוע הגזרה, וחלק ניכר ממסכת תענית מוקדש לכך. גם אל צדיקי הדור פנה הציבור במצב של עצירת גשמים כדי שיבקשו רחמי שמים ויעבירו את רוע הגזרה, בבחינת צדיק גוזר והקב"ה מקיים. מפורסם ביותר הסיפור על חוני המעגל שהוריד גשמים, והתלמוד (תענית כג, ע"א) כותב על כך: "תנו רבנן: מה שלחו בני לשכת הגזית לחוני המעגל, 'ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור' (איו' כב: כח). ותגזר אמר - אתה גזרת מלמטה, והקדוש ברוך הוא מקיים מאמרך מלמעלה". במסכת תענית מובאים עוד כמה סיפורים על חכמים, שבשעת עצירת גשמים עמדו בתפילה והורידו גשמים.

כוחם של גדולי הדור בהורדת גשמים לא פסק עם חתימת התלמוד, ואנו שומעים על כך גם בתקופות מאוחרות יותר. במקצתם של סיפורים אלו מעורבים אומות העולם, גורם שכמעט אינו מצוי בסיפורים שבתלמוד,¹ ובדרך כלל הדרישה לגשם באה מצדם; הם רואים בכך מבחן לדת היהודית, ואילו היהודים מצדם רואים בכך קידוש שם שמים. להלן נדגים זאת.

ר' אברהם סבע, ממגורשי ספרד, כתב בספרו **צורר המור** בתחילת פרשת בחקתי כדברים האלה: ואמר 'גשמיכם בעתם' (כו: ד), ולא אמר ונתתי לכם גשמים, להורות שהגשמים הם שלנו, כאומרנו 'לנו המים' (בר' כו: כ). וזה היה תפארת עוזנו כשקבלו אותנו האומות, לפי שהיינו יודעים להביא המים בעתם. ובוזה אומרים 'רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה' (דב' ד: ו), שרואים שליח ציבור מעוטף בטליתו ובהזכירו שלש עשרה מדות מוריד הגשמים.² ולכן אמר 'גשמיכם' שהם שלכם... והטעם שהם שלנו שאנו קבלנו התורה שנקראת מים כדכתיב 'הוי כל צמא לכו למים' (יש' נה: א), אבל אומות העולם שלא רצו לקבל התורה, אין ראוי לתת להם מים, וזהו 'גשמיכם'.

ר' אברהם עמד כאן על דיוק במילה 'גשמיכם'. הרי די לומר גשמים, ומה פשר כינוי השייכות?³ לדעת ר' אברהם ההסבר הוא, שהכתוב מודיענו שהגשמים הם של ישראל, היינו ישראל שולטים על הגשם. שליטה זו מביאה לקידוש שם שמים לעיני אומות העולם.

על פסוק התוכחה: "ושברתי את גאון עֲזֹכֶם ונתתי את שמיכם ככרזל" (שם: יט), כותב ר' אברהם: כי כבר כתבתי כי גאוננו ותפארתנו ועוזנו ביד שובנו, היות לנו כח להוריד הגשמים בעתם בכל תפלתנו. ודבר מפורסם הוא, כי על זה התנאי קבלו אותנו בארץ העמים כשגלינו מארצנו. וכבר קרה כזה כי במלכות ארגון בזמן עצירה, השליכו היהודים כולם מחוץ לעיר וסגרו השערים בעדם עד שיביאו המים. ודרש הרב

¹ על מבנה הסיפורים של הורדת גשם, בדברי חז"ל ובתקופות מאוחרות יותר, ראה ד' נוי, "תפילת התמים מורידה גשמים", **מחניים**, נא (תשכ"א), עמ' 34-45.

² רא"מ כהן רפא מפורט בספרו **מנחה בלולה**, וירונה שנ"ד, כותב על האמור בפרשתנו: "שהגשמים הם ביד ישראל, שכן עוד היום בא"י כששליח ציבור מתעטף בטליתו ואומר 'ג' מדות בכונה שלמה, מוריד גשמים'. המחבר כותב כי בספר זה יש ליקוטים מספרים שונים, וכך מורה שמו של הספר, אלא שדרכו שלא לציין למקורותיו. אפשר שגם כאן דבריו נלקחו מצרור המור, והמחבר שינה והוסיף "עוד היום בא"י", ואפשר שהדברים נלקחו ממקור אחר.

³ כבר חז"ל בסיפרא במקום עמדו על כך והשיבו, ע"ש.

ן' חסדאי קרשקש זצ"ל,⁴ וכה אמר בתחילת דבריו, לנו המים. והשי"ת פקד את עמו ונתן להם מים. ואח"כ בעונותינו היינו צועקים וצווחים בערבוביא, ולית מאן דישגח בן (=ואין מי שישגיח בנו) לפי שנתקיים בנו ובהם בעונותינו ושברתי את גאון עוזכם, כי זהו עווננו ותפארתנו להוריד גשמים בעתם בתפילתנו. כאן אנו שומעים כי הורדת גשמים לעיני הגויים היא "דבר מפורסם". יתר על כן, בזכות כוחם המפורסם של היהודים בהורדת גשמים, מתאפשר להם לשבת בגולה. לאמור, בעת עצירת גשמים, על היהודים להתפלל ולהושיע את שכניהם.

על מעשהו של ר' חסדאי אנו שומעים מחכם נוסף, ר' יוסף יעבץ, אף הוא מחכמי הגירוש. וכך הוא כותב:⁵

והרב בן חסדאי ז"ל אשר גבה בשכלו על כל הפילוסופים אשר בזמנו, אפילו חכמי אדום וישמעאל, וכל שכן חכמי ישראל, וגדול לאלוקיו כי קרא אל ה' וענהו במקלות רבבות עמים רבים ונתקדש ה' על ידו. יש להניח שמדובר כאן על אותו מקרה שהזכיר ר' אברהם סבע.

על פנייה ליהודים להורדת גשם בספרד, אנו שומעים גם מפי ר' שלמה אבן וירגא, אף הוא ממגורשי ספרד, מחבר הספר המפורסם שבט יהודה. בוויכוח המתואר בספר, בין המלך דון אלפונסו לבין ר' יוסף ן' יחיא, אומר ר' יוסף בין השאר:⁶ "וענין הורדת הגשם יש בתלמודנו כמה צדיקים שעשו זה, וכן היהודים תושבי טולידו, הנוצרים שואלים מהם שיביאו מטר, ובתפלתם מורידין אותו".

ר' יוסף סמברי, שפעל במצרים, וסיים ככל הנראה את כתיבת את ספרו ההיסטורי **דברי יוסף בשנת תג"ל** (1673), מספר אף הוא בקצרה את הסיפור על ר' חסדאי, והוא מוסיף עוד שני סיפורים על חכמים שהורידו גשם: ר' יצחק חיון ור' יצחק אבוהב, שניהם חכמים נודעים שפעלו בדור הגירוש.⁷

הורדת הגשם ע"י חסידים ואנשי מעשה אינה נחלת חכמי ספרד בלבד, אלא מצינו כן גם אצל חכמים אחרים, ואין כאן המקום להרחיב בדבר.⁸ נסתפק בדוגמה נוספת אחת בלבד, ששמענו עליה בדברי ר' יום טוב צהלון, מחכמי צפת שפעל במחצית השנייה של המאה השש עשרה, ששמע את סיפור המעשה מאביו:⁹

והיותר נכון אצלי הוא יובן במה ששמעתי, שפלילי (=שופטי, חכמי) הישמעאלים כשיש חס ושלוש עצירת גשמים בעולם והתפללו ולא נענו, אומרים שהפלילים הגדולים הם פורעים ראשיהם ומתפללים. ויש שעושים יותר הכנעה במקום סודר נאה שנותנים על צוארם, עושים סודר של מנעלים קשורים זה בזה ומניחים על צוארם במקום הסודר ומתפללים בהכנעה, כך שמעתי מאבא מארי זלה"ה שראה שעשו הפלילים הגדולים בירושלם בזמן עצירת גשמים, ועם כל זה לא נענו, עד שהוצרכו להכריחו להתפלל, והוציאו הספר תורה לרחובה של עיר ויצאו חכמי ישראל, וישמע אל ויענו ולא נכנסו העירה אלא בגבורת גשמים, ויצאו כל גדולי האומות לקראתם, ויצא השר ופירש טליתו על הספר תורה שלא יתקלקל מרוב הגשמים, ונתקדש שמו הגדול. כך שמעתי מפי אדוני אבא מארי זלה"ה שראה בעיניו.

העולה מהאמור כי הורדת הגשמים לעיני אומות העולם, הן בארץ והן בחוצה לארץ, יש בה קידוש שם שמים.

אכן, הניסיון ההיסטורי של עמנו לימדנו כי אם הייתה השפעה לקידוש זה של שם שמים לעיני הגויים, הרי הייתה זו השפעה זמנית בלבד שחלפה ונמוגה במהירות. ואולם בפרשתנו נכלל גם קידוש שם שמים כעניין תמידי, שהשפעתו על האומות תהיה ניכרת. כך עולה מדברי הרמב"ן (כו:יא):

ואף על פי שהם נסים נסתרים, שעולם כמנהגו נוהג עמהם, אבל הם מתפרסמים מצד היותם תמיד לעולם בכל הארץ. כי אם הצדיק האחד יחיה, ויסיר ה' מחלה מקרב, וימלא ימיו, יקרה גם זה בקצת רשעים. אבל שתהיה ארץ אחת כולה, ועם אחד תמיד, ברדת הגשם בעתו, ושובע, ושלום, ובריאות, וגבורה, ושברון האויבים, בענין שאין כמוהו בכל העולם, יודע לכל כי מאת ה' הייתה זאת. ועל כן אמר (דב' כח:י) 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך'.

⁴ תלמיד הר"ן, ורבים של ר' יוסף אלבו וחכמים נוספים. ספרו הפילוסופי המפורסם נקרא אור ה'. נפטר בשנת ק"ע (1410) לערך.

⁵ ר' יוסף יעבץ, **אור החיים**, פי"ב, לולבין תר"ע, דף מה ע"ב.

⁶ **שבט יהודה**, מהד' שוחט, ירושלים תש"ז, ויכוח בין המלך דון אלפונסו וכו', עמ' קמב.

⁷ ראה **דברי יוסף**, מהד' שטובר, ירושלים תשמ"א, עמ' 260–261.

⁸ למקורות נוספים ראה: ד' נוי במאמרו הנזכר בהערה 1; ש' שטובר בדברי יוסף הנזכר בהערה הקודמת; **צורר המור השלם**, מהד' ר"ב ויכלדר, בני ברק תש"ן, בהערות; א' גרוס בספרו **ר' יוסף בן אברהם חיון**, רמת גן תשנ"ג, עמ' 25–26 ובהערותיו; ר"ש תפלינסקי, **מעשיהם של צדיקים**, ירושלים תשס"א, עמ' קפב–קפז. ויש סיפורים נוספים שלא הוזכרו על ידיהם, ואין להאריך כאן.

⁹ **שו"ת מהריט"ץ החדשות**, ירושלים תש"מ, סי' ר. ריט"ץ נולד בערך בשנת שי"ט (1559) כפי שכתבתי שם במבוא לספר, עמ' 14. כן ציינתי שם, בעמ' 17, שמעשה זו מובא בקצרה גם ע"י ר' גדליה מסימיאטיץ, **בשאלו שלום ירושלים**, נדפס בתוך: א' יערי, מסעות ארץ ישראל, ירושלים תשל"ו, עמ' 356.

נייחל אפוא שנזכה לדרגה זו של קידוש שם שמים.

פרופ' יעקב שפיגל
המחלקה לתלמוד